

a reákövetkező lapon meg azt vallja, hogy kritikáiért *nem becsülhetjük eléggé*, mert nagy merészen *utat tört* a kritikának, például adott a tudományos és elvi fejtegetésre s a kritikát az irodalom hathatós tényezőjévé tette; hogy a Kölcsey politikai beszédei közül különösen *biúcsúbeszédét* tartja emlékezetesnek, holott annak csak a lemondás ténye adott jelentőséget.¹

Vagy arra mit szóljunk, hogy a Kölcsey életét és működését a nélkül írja meg, hogy benne Szemere Pálról és annak hatásáról csak egy árva szóval is megemlékeznek, a mi szinte lehetetlenség. Pedig Szemere Pálról külön sem ír.

Nem, nem a magyar szépirodalomnak története a Kardos könyve, csak egyes vázlatok, csak egyes szakaszok abból; nem, nem a költészet fejlődésének, a fejlődés mozgó eszméinek és az eszmék kiváló képviselőinek előadása ez, mert épen az eszmék, irányok, áramlatok és emberek egymásra hatásának nyomonkövetése és kifejtése nagyon fogyatékos; nem, nem a magyar irodalom épülete ez nagy vonásokban, csak az épület elnagyolt hiányos vázlata; nem, nem szerves egész, csak hirlapi cikkek gyűjteménye. Messzi maradt céljától.

Pedig Kardosnak van tehetsége, izlése, könnyű stílusa, ennél fogva a kitzüött munkára hivatása: de még figyelme sokat elkerül, ereje sokat elejt, a korok mozgó eszméit s az emberek egymásra valló vonatkozásait egységes és teljes képekbe összefoglalni még nem bírja; szóval még nem uralkodik az anyagon, a műbölcsélet magaslátáról áttekinteni és rendezni nem tudja; még apró adatokban is megbotlik. Szeretnők, ha könyvének ez a kiadása vagy hamar elkelne, vagy elveszne, hogy újra, a magyar költészet földében mélyebben szántva dolgozná ki; de különösen szeretnők, ha művének második kötete a magyar szépirodalom újabb fejlődésének szervezettebb és összefüggőbb, teljesebb és hívebb képe lenne

SZÉCHY KÁROLY.

A PHILOLOGIAI TÁRSASÁG ÉS VÉDNÖKE.

Legutóbbi füzetünkben a 95—97. lapokon figyelmeztettem a Philologiai Társaságot, hogy hivatalos lapja, a Philologiai Közöny hasábjain, alapszabályaival és az irodalmi tisztességgel ellenkező úzelmeket folytatnak.

Nagyon kérem az olvasót, hogy a vita ezen kiindulását olvassa el, mert az anteacták ismerete nélkül bajosan formálhat helyes véleményt e nem közönséges közügyi kérdésben. S mivel a tárgy teljes megértéséhez ismernünk kell a társaság, illetőleg ügyvédjének válaszát is: ím itt adom szóról-szóra, az én tárgyi-

¹ *A magyar szépirodalom története*: 141, 142, 157, 191. l.

lagos felszólalásomra adott kettős feleletet, erősen hangsúlyozván, hogy ez a Philologiai Társaság hivatalos lapjában, az *Egyetemes Philologiai Közlönyben* jelent meg (1892. 443—445. l.) betűről betűre a következőleg:

»A Budapesti Philologiai Társaság f. évi ápril hó 6-án felolvasó ülést tartott. . . .

A felolvasó ülést választmányi ülés követte. . . . Az ülés lefolyása a következő volt:

Heinrich Gusztáv alelnök szóba hozza az »Irodalomtörténeti Közlemények« utolsó füzetének »A Philologiai Közlöny és a kritika« cz. cikkét, mely folyóiratunkat megtámadja, mivel a szerkesztőség Komáromy András úrnak egy ellenbírálátát el nem fogadta, ellenben Széchy Károly és Erdélyi Pál urak dolgozataira vonatkozó s állítólag személyeskedő két kis »vegyes« közleményt közzétett, még pedig névtelenül. Heinrich Gusztáv kijelenti, hogy a megtámadott két »Vegyes«-t ő írta és hogy azokat csak azért nem írta alá, mivel a személyeskedésnek még látszatát is kerülni szeretne volna oly kérdésekben, melyekben a felszólalást szükségesnek tartotta, de oly szakférfiak ellenében, a kiket személyesen nagyrabecsül (a mint azt az illetők maguk legjobban tudják),¹ daczára annak, hogy ezuttal az egyiknek hangja rendkívül sértette méltányossági érzetét, a másikat pedig téves irányban látta haladni. Azért a két »Vegyes«-t ma is föntartja és elvállalja értök a felelősséget. — A választmány hosszabb eszmecsere után az ügy érdemére nézve kimondja, hogy a szerkesztők eljárásában nem lát kifogásolni valót, mivel 1. az ellenbírálát közlését a választmánynak a Közlönyben XV. 599. l. közzétett határozata tiltja s annak visszautasítása ez esetben annál indokoltabb volt, mert az ellenbírálát egy másik folyóiratban megjelent bírálat ellen is irányult; — mivel 2. a kérdéses »Vegyes«-ekben személyeskedést nem talál, a mennyiben az elsőben a bíráló egész terjedelmében helyesli Széchy Károly úr ítéletét s dolgozatának csupán hangját nem

¹ Mi a szívekben és vesékben nem olvashatván, csak ex actis ítéltjük meg Heinrich úr »nagyrabecsülését«, melyet ő maga, például az egyik »kis Vegyes«-ben szóról-szóra ekkép fejezett ki Széchy Károly úr, a kolozsvári egyetemen az irodalomtörténet nyilv. rendes tanára irányában: »Széchy oly óriási magasságban érzi magát nemcsak Váczy, hanem az egész Akadémia és összes tudományosságunk fölött, hogy nem is talál már a magyar nyelv szótárában elég szitkozódó és elitélő kifejezést, melylyel egész souverain megvetését világgá bocsáthatná. Hisz elismerjük, hogy egy egyetemi tanszék magas fórum: de hogy ez a magasság ily tónusra följogosítana, az még akkor sem engedhető meg, ha az illető bíráló kiváló szakember, a ki hivatottságának bár csak szerényebb jeleit is adta. Széchyről ez tudvalevőleg nem állítható, nem is állította még senki, s így többszörösen indokolatlan és illetlen az ő hangja. Az előttünk fekvő bírálat után természetesnek fogja találni a szerző, ha ezentúl fokozott érdeklődéssel és feszültséggel várjuk nagyobb szabású, tudományos műveit, mert csak az ilyenek indokolhatják némileg, persze megint csak utólag, mostani föllépésének sajtószzerű tenorját.«

Ez Heinrich úrnak azon »személyes nagyrabecsülése«, melyben a Philologiai Társaság »személyeskedést nem talál«.

tartja helyesnek és indokoltnak, a másokban meg igen kedvezően ítél Erdélyi Pál úr írói érdemeiről, de nem helyesli szóban levő dolgozatának egész jellegét. Magától értetődik különben, hogy mihelyt a nevezett szakférjak e közleményekre vonatkozólag »tényleges helyreigazítást«, azaz czáfolatokat küldenek be, ezek folyóiratunkban közzeéteendők. A választmány semmikép sem kívánja korlátozni sem a kritika szabadságát, sem a helyreigazítás jogát, mert az elsőre a legnagyobb mértékben szüksége van irodalmunknak, a másik pedig minden körülmények között tiszteletet parancsol. Hogy végül a kritika névtelensége ellen komolyan alig szólhatni, azt maga az »Irodalomtörténeti Közlemények« is mutatja, mely első évfolyamában több — még pedig részben élesen támadó — névtelen bírálatot közölt. — Ezzel a választmány az ügyet a maga részéről elintéztnek tekinti.«

E gyűlési tudósítás után, mintegy hozzáfűzve, »*Heinrich Gusztáv*« aláírással közli ugyancsak a *Philologiai Közlöny* a következő cikket:

»*Attila* és *Atilla*. Vissza kell térnem e csodabogárra, mert az »Irodalomtörténeti Közlemények« szerkesztője (II. évf. 1. füz. 97. l.) meg akarja czáfolni azt a vádat, hogy szerző és szerkesztő még csak Attila nevét sem írják helyesen, — és meg akarja czáfolni a következő újabb csodabogárral: »Mivel dr. Erdélyi terjedelmes tanulmányát, miként minden sorából kivehető, épen azért írta, hogy feltüntesse a *nálunk élő hagyomány* Attiláját: cikke irányzatának megfelelőleg igen természetesen és igen helyesen *Atillának* írja hősét, mert magyar ajkon és termeten vagy *Atilla* vagy *atilla* a hun király neve. Mind a mellett én mint szerkesztő, historicus létemre, az indexbe *Attila* néven vettem föl a királyt, mit azonban — *i* úr [már t. i. az én szegény fejem] szenvedélye vagy egyszerűen felületessége — nem tudott észrevenni. A réánk, s directe reám mért vád tehát — egy fuvalomra összeomlik, s nem marad az egészből egyéb, mint a rosszhiszeműség« (kié?). — Eddig a czáfolat. Az indexhez semmi közöm, mert nem tudom, hogy ki csinálta. A fenti indokolás azonban fényes tanúságot tesz arról, hogy a sokoldalú szerkesztő, a ki azt hiszi, hogy irodalomtörténethez is ért, a philológiának még legprimitívebb elemeiben is tájékozatlan. Akármit kutatunk és tárgyalunk magyar nyelven a hun királyról, Attila neve mindig Attila marad és sohasem lesz Atilla. Hiszen amaz okoskodás alapján Titus Livius hatását a francia történetírásra e czímen kellene tárgyalnunk: »*Tite Live hatása* stb.« és folyton Tite Live-ről beszélünk, mert a francziáknál a névnek ezen alakja dívik. Egészen más az, ha a nép ajkáról ellesett elbeszélést akarunk lehető híven följegyezni: ekkor persze a tulajdonneveket is úgy kell írunk, mint a hogyan a nép ejti. — De ha ez nem elég, csattanósabb érvel is okolhatom meg azt az állítást, hogy az »Irodalomtörténeti Közlemények« szerkesztője még Attila nevét sem tudja helyesen írni. Ugyanazon füzetben (I. 400. l.) van ugyanis egy kis cikkecske e czímmel: »Két spanyol *Atilla*-dráma« és e mind-

össze 26 sorra terjedő cikkben magában is Attila neve *henczszer*, azaz kivétel nélkül van *Atillának* írva. Hol van itt a „nálunk élő hagyomány”, mely az előbbi cikkben állítólag „igen természetesen és igen helyesen” megkövetelte az *Atilla* alakot?! Itt csak két eset lehetséges: vagy e cikkecske szerzője írta helytelenül a hun király nevét (a mit dr. Lázár Béla úr határozottan tagad), akkor a szerkesztőnek helyre kellett volna igazítania a lapsust, a mit nem tett; vagy a cikkecske szerzője helyesen írta a hun király nevét (a mint azt dr. Lázár Béla úr váltig állítja), akkor a szerkesztő végezte, „historicus léte”, a csodabogaras javítást. Mind a két eset fényesen bizonyítja ítéletem helyességét. Egy szóval: a tudás hiányát nem lehet sem henczegéssel, sem pökhendiséggel pallástolni!

De van ezen füzetben egyéb csodabogár is, a melyek közül ezúttal még csak egyet akarok illusztrálni. A 120. lapon ily című cikk diszeleg: »*Sigvárd. Népmese.*« Ballagi Aladár úr tudatja ebben az ámuló világgal, hogy gyermekkorában ismert egy szegény öreg cselédet, a ki elreczitálta neki „Sigvárd” (hát ez hogyan ejtendő?! alább „Szigvart”, — tehát egészen à la „Atilla”!) érzékeny történetét, melyet valamikor föl olvasni hallott. »Közleményem értékét, úgymond a szerkesztő, abban látom, hogy ez az első mutatvány irodalmunkban, mely híven feltünteti egy újabb irodalmi mű közvetlen átvitelét a nép ajkára. *Népmese*-gyűjteményemben még három ilyenfajta mese fordul elő, t. i. „A hét bölcsek”, „Ernest herceg” és „Egy szerencsétlen kereskedő hajótörése”. — E korszakos közlés méltán ámulatba fog ejteni minden gymnasiumi tanulót. Tehát, ha az én szakácsné, kinek a szobalányom felolvassa a „Budapest” rémregényeit, ezeknek tartalmát a szomszédom szakácsnéjának elmeséli, ez Ballagi Aladár úr aethetikai tudása szerint — *népmese!* És ez a „népmese” hét nyomtatott oldalra terjed és ennek költségeit a „M. T. Akadémia viseli! Csak az nem világos, hogy a honorariumot ki kapja: a romantikus szakácsné-e vagy a realista szerkesztő?...»

I.

E vita első sorban a körül forog, van-e személyeskedés a Philologiai Közlöny hasábjain?

Heinrich urnak ott kiadott főntebbi cikke magában véve eldönti a vitát. Ime a társulat, melynek alapszabályai tiltják a »*subjectiv kritikát*«, és a mely »*minden* ellenbírálatot« határozatilag kizár lapjából: közzétesz oly pasquillust mint a főntebbi, még pedig azon alkalomból, midőn elég meggondolatlan tagadni azt, hogy közlönye hasábjain személyeskedést űznek.

Ez az eljárás lesodorja a társulatot azon morális alapról, melyen egy nyilvános testületnek szükségképp állania kellene.

II.

In order to judge critically, and to determine equitably, it is requisite that all should be seen.

Lord Chesterfield's Letters to his son. L. VI. dd. 19 Juin, 1738.

Egy merőben derék, becsületes, tanult emberekből álló köz testületnél az irodalmi tisztesség követelményei iránt való tökéletes közönnyel találkozván: megértem a korviszonyok intő jelét s levonom belőle a consequentiákat. Ily körülmények közt hiábavaló, ha az író az örökkévalóság szent birodalmára, s annak integrans részeire hivatkozik; ily viszonyok közt nem hivatkozhatik másra, mint a kézzel foghatóra. Ne beszéljünk tehát lehetőleg semmiről a mi aetheri, ne még perfidiáról, vagy a hazugság azon egyetemességéről sem, mely egy-egy cikknek minden ízületét áthatja. Hanem regisztráljunk száraz, kézzelfogható tényeket.

Midőn a mult számban a Philologiai Közlönyben egymásután megjelenő, reám nézve teljesen idegen személyeket gyalázó cikkek miatt felszólaltam, s a bántalmazottak részére elégtételt kértem: egy szóval sem kérdeztem az invectivák szerzőjét, a mi világosan constatálja, hogy engem nem a személyek, hanem egyenesen a köztisztesség kérdése késztetett nyilatkozatra.

S ím a válasz, hogy Heinrich Gusztáv írta azt, a mit én jó eleve tisztességtelennek bélyegeztem.

A válasz tehát, a maga egészében, egy sohasem firtatott kérdésre vonatkozik. Magyarázata: hogy a társulat sarokba lévén szorítva Heinrich ur miatt, nincs más mentség, mint hogy levette az álarcot, ő maga álljon elő. S abban a perczen a mint előlép, az egész vita személyi perpatvarrá aljasodik.

A személyeskedés becsempészése a vitába egyszerre két irányban indult meg; mert a sarokbaszorítás oly erős volt, hogy mindent el kellett követni discreditalásomra. Nem csupán Heinrich G., hanem a M. Tud. Akademia irodalomtörténeti bizottsága is, melynek Heinrich úr egyik legrégebb tagja, — válaszolt az én cikkemre, midőn május havában kibuktatott kebeléből. Különösnek tartom, hogy valamely irodalmi szakbizottság tagjai egy husz év óta működő írot még *tegnap* annyira becsüljenek, hogy hosszas rimánkodás után kölcsönveszik az Akademia egy másik osztályától s rá bizzák szakközlönyüket; *ma* meg csúfosan kibuktassák maguk közül. De nem ütközöm meg rajta, mert nem ujság. Ugyancsak Heinrich úr aegise alatt láttuk ugyanez eljárásnak szakasztott párját. A Magyar Könyvszemle akademikus szerkesztőjét szintén idegen osztályból választotta meg az irodalomtörténeti bizottság, s az a szerkesztő hasonló módon távolíttatott el azon irodalomtörténeti bizottságból, melynek feladatait, irodalomtörténeti lapja révén, oly sikerrel végzi, hogy pl. a Corvinák fontos kérdésében

fölvilágosításért többé nem Bécsbe vagy Brüsszelbe, hanem hozzánk fordulnak a bibliographusok.

E tényt fel kellett mutatnom, mert szerves kapcsolatban áll a vita jellegével, és mert nekem ép úgy érdekemben fekszik a teljes nyilvánosság, mint ellenfelemnek a vakondok-munka. A magyar irodalomtörténet mindkét közlönye akadémikus szerkesztőinek kirekesztése a M. Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságából, s helyökbe oly derék férfiak felvétele, kik sohasem foglalkoztak irodalomtörténettel: azt a tényt állapítja meg, hogy a bizottság többségénél nem tudományos szempontok, hanem bizonyos melléktekintetek az irányadók.

Heinrich úr tehát kijelenti, hogy a pasquillusokat ő írta, »és hogy azokat csak azért nem írta alá, mivel a személyeskedésnek még látszatát is kerülni szeretne volna.«

Nem írta alá? Epen az a bökkenő, *hogyan* írta alá. Alájok írt egy »—i.« betűt, holott az ő ismeretes jegye a lapban a »h« betű. A szándékos félrevezetés keresése evidens, mert a személyeskedés kerülésének emlegetése oly czikkelnél, melyekben egyetlen dologi szó sincs, — nem egyéb a memoria nélküli tömegre való számításnál.

Heinrich úr, mint a társulat ügyvédje, egy hanggal sem felevlén egyenesen, — egyenesen feltett kérdéseimre: szükségét látja, hogy egy második cikkben személyemet és tudásomat támadja meg, (Schopenhauerral szólva) ismét »bei richtig vorausgesetzter Urtheilslosigkeit der Menge.« S lapom két füzetéből, összesen húsz nyomtatott ívről, melyet úgy tűntet föl mintha mind én irnám, nem képes egyebet fölhozni, mint megint csak az Atillát, és mindössze egy újabbat: a Sigvárdot.

Mindkettő *orthographiai* kérdés. Nem hittem, hogy több mint 30 évvel az után, hogy kikerültem az elemi iskolából, s miután különböző nyelvű, legaprólékosabb pontosságot igénylő legnagyobb bibliographiai gyűjteményre tettem szert e szép hazában: még ilyenfajta vádak emeltetnek valaha ellenem. De Heinrich úr lévén a vádló, azon kellene csodálkoznom, ha a tudomány terén csupán elemistákat terrorizálható vádnál magasabb rangúakkal találkozom. Mert Heinrich polemiái azt az alacsony színvonalat soha, — még akkor sem haladták meg, midőn oly magasán álló hatóság, mint a közoktatási tanács, tekintélyének rongálását tűzte ki ideiglenes feladatául: »wir werden — így szólt — die Rätthe aufmerksam studiren, da wir noch nicht alle kennen; von manchem wissen wir zwar, dass er nicht grammatisch richtig sprechen, von manchem, dass er nicht *orthographisch* schreiben kann.«

Én csak azon a mérsékleten csodálkozom, hogy nálam csak »tudás hiányáról« szól az a férfi, kinek eddigi zivatáros előéletében vívott vitáinál mindig készen állott az »ostoba« jelző, ki a »legképtelenebb« Toldyról írt, ki a Trefort előtti két illusztris közoktatási minisztert egyenesen besorozta az ignoransok legiójába.

Az Atilla miatt emelt vád nem csak gyerekes, hanem egyúttal olyan, hogy élénken emlékeztet arra a súlyos szóra, melyet Heinrich úrral szemben többek közt már névalírásos cikkben is alkalmaztak (Népevelők Lapja, XIV. évf. 36.). Míg ugyanis azt, a mit *mások* írtak, úgy mutatja be, mintha én írtam volna; viszont a mit én írtam, a mire figyelmeztettem, de a mi az ő vádját semmivé teszi: ahhoz »semmi köze, mert nem tudja ki csinálta.«

Én ebben a lapban is, Duruy átdolgozásában is, mindig Attilát írtam, kényelmesen alkalmazkodva a francia conventióhoz. Sőt ugyanabban a füzetben, melyből Heinrich a vádat kovácsolja ellenem, azon az *egyetlenegy* helyen, a hol én írom le a hun király nevét, t. i. az indexben (I. Irodalomtört. Közl. 1891. IV. füzet, 498. l.), melyet a következő 499. lapon tett kijelentésem szerint magam készítettem: *Attilát* írtam, a mint mindenki láthatja, a ki nem szem nélkül való.

De ne görnyedjünk le a mentegetődzésig, mikor másan a sor.

Ha nem is tudnám, hogy Heinrich úr eredeti tanulmányokat nem tett, hogy jobbára régi dolgokkal foglalkozván, sohasem látta szükségét visszamenni a forrásokhoz: az Atilla kérdés feszegetése nyilvánvalóvá tenné előttem. Ime egy történelmi dolgokkal foglalkozó írónak annyira nincs fogalma a történelmi forrásokról, hogy egy népvándorláskori barbar fejedelemtől azt hiszi, hogy annak nevét apodicticus bizonyossággal megállapíthatjuk. Mert Heinrich úr Schulbuchjai és Handbuchjai csakis Attilát emlegetnek, abban a jámbor hitben él, hogy csakugyan az volt a neve, s csakugyan úgy *kell* írni. De a ki, — miután épen Etele váráról tartott értekezésével foglalt széket az akademiában, — mégis azt véli, hogy Attila kétségbevonhatlan correct formája e névnek: ezzel magával elárulta, hogy összes tudása másod-, harmad-, tizedkézből compilált tudakosság.

Tudatlanságom másik korona-tanuja Sigvárd lenne. Válaszom: a cseléd meséjét lehetőleg hangutánzóan közölvén, annak kiejtése szerint szólok *Sigvárd*-ról; Miller eredeti művének címe *Siegwart*, Barczafalvi fordításának *Szigvárt*. E szaklap legutolsó olvasójáról is föltételeztem annyit, hogy tisztában van e háromféle írásmód okával; de egyszersmind örvendek, hogy végre valamiben igazat is adhatok Heinrich úrnak, az utolsó betűig aláírván azt az állítást: »Sigvárd, Szigvárt — egészen à la Atilla.«

Végezven e móka számba vehető kötekedéssel, ezzel kifacsartuk Heinrich úr cikkéből mind azt, a mi nem merőben személyeskedés, hanem tartalom-sorba mehet. Áttérhetünk a személyemet érintő megjegyzésekre.

Heinrich úr, egy másik polemiája alkalmával elpanaszolta, hogy vele már úgy beszélnek »oly hangon mint a milyenen csak az elvetemedettség példányképeivel szólhatni«.

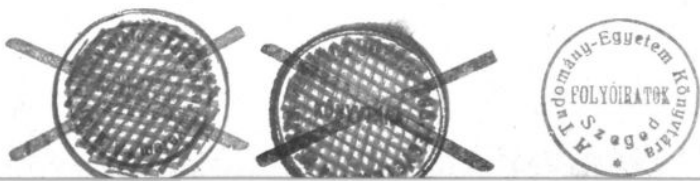
De lássa a doctor úr, én nem szoktam ám meg, sem az ignorantia vádját, sem a »pökhendi« meg »realista«-féle jelzőket, s most hogy ezeket először hallom, csak az vigasztal, hogy így válaszolhatok Heinrich egyik kiváló ellenfelével: »ez eljárás több mint kiméletlen; sértő lenne, ha *mástól* eredt volna.« (Nemz. Hirl. 1879. jan. 8.)

Heinrich urnak ellenem irt czikke ugyanis, bár telve van sértő szándékkal; voltaképen mégsem egyéb, mint általa már több ízben használt patronok (t. i. szobafestő-patronok) újabb alkalmazása. Így midőn engem »realistának« néz, ki feladatomat nem értve, illetéktelenül veszek fel honorariumokat: csak lemásolja azt, — mindössze két szót változtatva meg, — a mit többek közt már egy közoktatásügyi miniszterünkre is elmondott, kit nem tudjuk szeplőtlen jelleme ékesített-e inkább, vagy nagy tudománya. »Wodurch ist — kérdezte Heinrich ur — das Land verpflichtet, einen Minister zu *bezahlen* der seinem Posten nicht gewachsen ist?« Ha e patronban *Land*-ot *Akademie*-vel, *Minister*-t *Redacteur*-rel helyettesítjük: előttünk áll az a vád, melyet most Heinrich ellenem emelt. Elismerem, hogy kiméletesebben; mert nálam csak egyszer czéloz affélére, míg a példa gyanánt fölvetett esetben, rádupláz: »Man hat Exempel, dasz solche Minister heimgeschickt wurden, wo sie selbst nicht so viel Diskretion besaßen, sich für Dienste nicht weiter *bezahlen* zu lassen, welche sie nicht leisten!«

A »bezahlen« sűrű hangoztatása akkor, a midőn közoktatásügyről, vagy midőn tudományról kellene beszélni: rávezet Heinrich ur azon felfogására, mely szerint az emberek és az emberiség egyetemen az *omnia venalia* álláspontján vannak. Erre vonatkozólag Heinrich ur, a multat jelenítve, csak az imént (Egyet. Phil. Közl. 1892. januári füzet, 52. lap) következőleg formulázta elvi meggyőződését, grófi rangnak királyi adományozásáról lévén szó: »meggyőződésem szerint — ugymond — pénzzel eddigelé még mindenféle czímet és rangot és méltóságot meg lehetett vásárolni ebben az árnyékvilágban.« Heinrich ur ezen elvi döntvényének szigorú következménye, hogy ha szerinte mindenki csak a pénzre néz, — én sem lehetek kivétel, nekem is szükségkép realistának kellennem. Meg kell azonban jegyezni, hogy rangbeli ember, rendezett államban, ugy még nem beszélhetett soha, vagy legalább is mióta Montesquieu megírta, hogy nem a »pénz«, hanem a »honneur« tartja fenn a monarchiát.

E ponton Heinrich urat figyelmeztetnem kell egy erős tévedésére. Ő bizonyos fölényvel beszél velem, felejtven, hogy csupán társadalmi állásra vagyunk egyenlők, de tudományos multunk, s általában közpályánk oly egyenlőtlenséget mutat, mely semmikép sem engedheti meg kettőnknek egy színvonalra helyezését.

Állításom kihívja a bizonyítást, s arra szükségem is van, mert az már igazi »pökhendiség« lenne, ha azzal adós maradnék. De a bizonyításra nincs más mód, mint a multak megvilágítása, s

ezt habozás nélkül teszem, mikor az én főfő sérelmem ebben az egész vitában épen csak az lehet, hogy egy velem egy téren működő eszes ember, *egész multamat* nyilvánvaló rosszhiszeműséggel ignorálja, úgy a 7 forint honorarium, mint a saját szakmában való orthographiai tudatlanság czégérezésével.

Im ez mutatja, hogy az ellenféllel szemben nemcsak jogunkban áll, de kötelességünk, hogy multját vizsgálat alá s ha megismertük tekintetbe vegyük. Minden ellenfélre áll e szabály, de legfőképp az íróra, kinek szerepét lényegesen multja határozza meg, ki tettét (vagyis a mit ír) — nem úgy mint a röpke szó emberei — mindenkor előre megfontolhatja, melyért ennél fogva mindenkor felelős és felelősségre vonható bármikor.

Nem egy-két czikk, nem is öt-hat füzet, hanem összegyűjtve kötetekre menő egész kis irodalom az, melyben Ponori Thewrewk Árpád, Tomor Ferencz, Dukay Vilmos, Tiber Ágoston, Dévay József, Gyurmán Andor stb. stb. rovatos közlésekben mutatták ki időről-időre, dr. Heinrich ur kölcsönvételeit Düntzer, Michaelis, Köhler, Sommerbrodt, Lahmeyer, Kurz, Billerbeck, Nauck, Halm, Bechstein stb. stb. műveiből. »Oly plagiator — így jellemezték — ki még annyi időt sem fordít arra a mit összetákol, hogy az innen is, onnan is, amonnan is ollózott szöveget legalább egyenlő orthographiával közölné.«

E támadásokban, melyeket soha meg nem czáfoltak s így *elintézetlen ügyek*, szakszerű tudással vannak kimutatva Heinrich ur irodalmi balesetei, melyek két uj szóval gyarapították szókincsünket. Az egyik »lopomány« (l. Kritika párbeszédekben, 63. l.), a másik »orozmány« (l. Az országos Középtanodai Tanáregylet Közölnye, IV. 410).

Egy chevaleresque nép körében nagy érzék van a becsületbeli elintézetlen ügyek iránt. S talán szabad lenne nekem, a könyvmolynak, ezen chevaleresque nép körében az elintézetlen ügyek vas következményeit irodalmi ügyekre is vindicálnom. De nem teszem, a mint tényleg nem tettem, midőn még az elemi tudás körébe vágó Atilla és Sigvárd-féle mókákra is válaszoltam. A compromittált író is meglehet hallgatni s nincs kizárva, hogy annak van igaza. Még a bolond is mondhat elfogadhatót, bár nem örömet tárgyalunk vele. Qu' importe la main de l'auteur? Ce qui est à considérer, c'est la valeur de l'oeuvre.

Ám gyakoroljunk türelmet Heinrich ur azon módszerével szemben is, hogy a miben leggyengébbnek érzi magát, rendesen azzal vádol másokat. Hogy mikor a plágium-vádak özöne szakad nyakába: egyetlen feleletül a Magyar Tanügyben, majd a Pester Lloydban mások ellen rendezett plágium-hajszákkal terelte el saját eseteiről a figyelmet. Hogy miután fölöttébb fogyatékos aetheticai ismereteit többször vetették szemére, és specialiter azt hogy nem tudja mi a *népmese* (l. Dévay: Német balladák és románczok. 9. l.): ő a maga részéről tovább adja a vádat, állítván, hogy én nem tudom mi a

népmese. Hogy miután kötetekre menő irodalom tárgyalta az ő ignorantiáját: nálánál senki szívesebben nem forgatja e szót, bár multjában, ha egyéb nem, maga a »Simon Jaruensis (von Gran)« : »hors concours« álló monumentuma Heinrich ur kedvencz szavának.

Am tekintsük mind ezt könnyű vérrrel: a világbatermett ember »ügyességének« minősítve.

Azonban szükségkép egész más elbírálás alá kell esnie annak, ha valakinél a meggyőződés őszintesége vonható kétségbe. Minden vita azért van, hogy meggyőzzük egymást; ha tehát valamelyik vitázó félről kiderül, hogy nincs meggyőződése, azzal szemben hiábavaló, czéltalan. S mivel hiábavalóságokkal okos ember nem törődik, az a ki a közélet terén ugy mutatta be magát, hogy meggyőződésére nem lehet adni: ön maga fosztja meg magát a komoly vitában való részvétel jogától.

Heinrich úr egész közpályája a megváltoztatott meggyőződések körbe futása. »Une grande histoire des variations.«

Sebestyén Gyuláról január 4-én leszedi a szentelt vizet, és — (jan. 8-án megszorítottván) — január 11-én már ugyanazon Sebestyén Gyula »tehetséges író«; Széchy Károly márcziusban (a tudományban) semmi ember; időközben támadása le van leplezve, s májusban már ugyanazon Széchy Károlyt (személyes) »nagyrabecsüléséről« biztosítja. Barère is, mikor felelni kellett tetteért, »igen szerette és nagyrabecsülte« Vergniaud-t (hazug emlékirataiban),¹ bár a vérpadra vitte (igaz valóságban).

Hogy is mondta — réges régen — az Irodalmi bajok (I. füzet 51. l.): —

»Heinrich úr... válaszolt. Hogyan? Szokott módja szerint: önmagát magasztalva s hízelegve annak, kit kevéssel azelőtt lerántott, hogy utólag még le is kötelezze magának az illetőt. E taktikájával csakugyan már többeket sikerült lekenyereznie azok közül, kiket előbb a leggaládabbul támadott vala meg.«

A diagnosis pontos, akár Sebestyén, akár Széchy esetét veszszük; mindenik oly embert leplez le, a ki — enyhe szóval élve — juxnak nézi az életet.

Soha senki a közügyek élén álló kormányférfiakat méltatlanabban nem sértegette, mint Heinrich úr. S alig melegszik meg a »bornirtok« és »ignoransok« környezetében (1879.), hivatottnak érzi magát a magyar közvélemény meglecczkéztetésére: »nálunk csak a miniszterekkel szemben van az embereknek bátorságuk. A külügyért agyvelőlagyulással, a belügyért hazaárulással, a többit egyéb főbenjáró bűnökkel vádolni, — ezt mindenki meri, hiszen még dicséretet és hírt arat »hazafias bátorságaért«. — Igaz! de érje be vele Heinrich úr, s ne adja tovább, mint a »népmesét«.

¹ »Barère... declare that he *greatly* loved and *esteemed* Vergniaud.« Macaulay: Tauchn. ed. CCCC. 235.

Magyar emberül még senki nem rajzolt a német sajtóban közviszonyainkról oly sötét képet, mint Heinrich úr. De a midőn egy budai tanító effélet próbált cselekedni, ép Heinrich úr támadta meg; követelvén, hogy nevezze meg magát. Mire aztán meg is nevezte magát Pollák Káim, azzal a commentárral, hogy a Heinrich úr által kifogásolt összes vádak az azon mód Heinrich úrnak — *h.* jegy alatt a Pester Lloydban közzétett czikkeiből böngészte.

Soha senki nem szidta annyit a tankönyvgyártók »ignorans legióját«, s magát a tankönyvgyártást, mint Heinrich Gusztáv; s bizzék meg a közönség az én bibliographicus tudásomban, hogy Magyarországon még soha senki több tankönyvet (s milyeneket!) nem írt — mint épen Heinrich úr.

Soha senki úgy nem ítélte el a közoktatási tanácsot, mint épen Heinrich úr. »Die ganze Presse hat sich, — úgymond — ohne Parteiunterschiede, schon im Prinzip gegen den Unterrichtsrath ausgesprochen. Natürlich! Wozu ein Unterrichtsrath, wenn die Männer der Regierung fachkundig, strebsam, gewissenhaft sind? Wozu ein Unterrichtsrath, wenn der Unterrichtsminister orientirt, in den Angelegenheiten seines Ressorts wohl eingeweiht, allgemein gebildet und ideenreich ist?« Igy gondolkodik-e ma is? A feleletet elengedjük.

Mikor aztán már tantervet készíthet azon testületben, melynek addig létjoga sem volt, míg ő bele nem jutott, s tantervét a magyar tanárok nem akarják elfogadni, menten a külföldre hivatkozik: »Die Entwürfe werden gegenwärtig ins Deutsche übersetzt, um den Fachmännern und Paedagogen des *Auslandes* zur Prüfung vorgelegt zu werden«. A tanterv azonban nem fordítatik le; az ignorans magyar tanárok nem okulhattak a külföldi szakemberek ítéletéből, hanem a helyett, mikor megsürgették, Heinrich úr kerekedett fölül: »szégyen volna magyar tanároknak olyan országos dolgokban, milyen a tanterv is, *külföldi* professoroktól kérni tanácsot«. —

Nem én mondom, hanem általam a legnagyobb discretióval idézett, kinyomtatott, közkézen forgó acták változhatatlan néma betűi (melyekhez nem adtam egy szemernyit sem saját gazdag följegyzéseimből) — hogy Heinrich úrnak akár egyénekre, akár dolgokra vonatkozó meggyőződése és véleménye, oly megbízhatatlan, oly percekhez és pillanatnyi érdekeihez kötött mondhatni periodicus tünet, melyre ép eszű, komoly ember nem adhat semmit. Ezt Heinrich úr *saját szavaival* indokolni, s értésére adni a közönségnek: magam iránti kötelességemnek tartottam azon alkalmából, midőn tisztán a közügy érdekében tett felszólalásomért Heinrich úr egész épségemben, t. i. személyemben és tudásomban, úgy támadott meg, mint még senki más.